

T.ü.e.d., professor Şahin Fazil

AXC HAKİMİYYƏTİ DÖVRÜNDƏ QUBA QƏZASINDA BOLŞEVİK-DAŞNAK DƏSTƏLƏRİNƏ QARŞI SİLAHLI MÜBARİZƏYƏ DAİR

Açar sözlər: Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, Rusiya, bolşeviklər, ermənilər, Digah döyüşü, Məhəbəli Əfəndi, Hətəm ağa Çağarvı, Həmdulla Əfəndi

Key words: Azerbaijan Democratic Republic, Russia, Bolsheviks, Armenians, Battle of Digah, Mehabeli Efendi, Hatem Aga Jagarvi, Hamdulla Efendi

Ключевые слова: Азербайджанская Демократическая Республика, Россия, большевики, армяне, битва Дигах, Мохубели Эфенди, Хатем ага Джагарви, Хамдулла Эфенди

Son beş əsrdə bilavasitə Rusiyanın himayədarlığı ilə istədikləri oməlləri həyata keçirən ermənilər Qafqaza gəlmə olduqlarına baxmayaraq, bu qədim və zəngin ərazidə özlərinə yurd salmaq, dövlət yaratmaq üçün hər cür yola-hiyəyə, fitnə-fəsada əl atmışlar. Onların 1917-ci ildə hazırladıqları planda istər Şimali Azərbaycanda, istər bütün Azərbaycan torpaqlarında, istərsə də Qafqazın digər ərazilərində yaşayan azərbaycanlıları bütünlüklə məhv etmək və soyqırımı törətmək nəzərdə tutulmuşdur. Onlar, daha doğrusu, erməni daşnak partiyasının liderləri 1918-ci ilin ilk aylarından etibarən Bakıdan başlayaraq Tiflisə qədər məskunlaşan azərbaycanlıları qırıb Kür çayına, Qubadan Astarayadək yaşayanları isə Xəzər dənizinə tökməyi planlaşdırmışdılar. Məhz həmin plana uyğun olaraq, 1918-ci ilin mart-may aylarında Bakıda, Şamaxıda, Qubada və Göyçayda ermənilər yerli əhaliyə qarşı kütləvi qırğın tədbirlərinə əl atdılar [8, s.48-70].

Qeyd olunmalıdır ki, bütün bu qırğının baş qəssabı Bakıda oturub, daşnakların və ermənipərəst komissarların daxil olduqları Bakı kommunasının başçısı olan S.Şaumyan idi. Bakı qırğınında öz hərəkətlərinə haqq qazandırmağa çalışın bu daşnak lideri o vaxt Rusiya proletariyatının başçısından xeyir-dua almışdı. V.İ.Leninin S.Şaumyana yazdığı xüsusi məktubunda Bakıda mart qırğınında bu ermənin möhkəm və qəti siyasətinə məftun olduğunu bildirilir və həmin siyasətin davam etdirilməsi məsləhət görüldü. **Bu da Lenin!**

Ermənilər tərəfindən həyata keçirilən qırğın elə dəhşətli olmuşdu ki, hakimiyyətə yenidən gələn Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, yaxud Azərbaycan Demokratik Respublikası hökuməti həmin ilin iyul ayının 15-də Fövqəladə İstintaq Komissiyası yaratmış və baş vermiş bütün zorakılıq hallarını diqqətlə tədqiq etməyi ona tapşırırmışdı. Ələkbər bəy Xasmməmmədov (sədr), İsmayıl bəy Şahmalıyev, Andrey Fomiç Novatski, Nəsrəddin bəy Səfikürdski, Nikolay Mixayloviç Mixaylov, Mirzə Cavad Axundzadə və V.Qubvilldən ibarət olan komissiyanın hazırladığı bütün materiallar hökumətin verdiyi fərmana əsasən gərək bütün Avropa dillində (rus, fransız, alman və təbii ki, türk dillərində) dünyaya bəyan edilməliydi. Amma təəssüf ki, bu komissiyanın üzvləri tərəfindən aparılan ciddi tədqiqat işi üzə çıxarılmadı və Rusiya Sovet hökumətinin 2 fevral 1920-ci il tarixli amnistiya haqqında qərarına əsasən xətm edildi.

Qeyd etməliyəm ki, ermənilər və bolşeviklər tərəfindən həyata keçirilən Quba qırğını haqqında məlumat verən ilk tədqiqatçılardanam. Görkəmli alimlər Ziya Bünyadov və Nailə Vəlixanlı tərəfindən AMEA-nın "Xəbərlər"ində dərc edilən materialları oxuduqdan sonra məni dəhşət bürümüşdü. Oxudum və yazdım. Gələcəkdə bəlkə yenə yazacağam. O hadisələr haqqında hələ çox yazılmalıdır. Yazılar və yazacaqlar. Tarix üzrə elmlər doktoru Ataxan Paşayev də yazdı. Onu bir sual olduqca düşündürdü: "Ermənilərin kütləvi surətdə yaşamadığı, demək olar ki, onların barmaqla sayıldığı Quba şəhərində bu hadisələr necə baş vermişdi? Ermənilər xalqımıza qarşı belə vəhşilikləri necə törədə bilmişlər?". A.Paşayevin məqaləsinin sonunda oxuyuruq:

"1920-ci il yanvar ayının 11-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Böyük dövlətlər tərəfindən de-fakto tanınması ilə əlaqədar olaraq, Cümhuriyyət Parlamentinin həmin il fevralın 9-da qəbul etdiyi qanunun ikinci maddəsinə görə, həmin qanun qəbul olunana qədər millətlərarası düşmənçilik zəminində törədilmiş cinayətlərə xitam verildiyi elan edilir və bu işlərin istintaqının dayandırıldığı elan olunurdu.

Həmin ilin aprelinə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti süqut etdikdən sonra onun

qəbul etdiyi bütün qanunları ləğv edən bolşevik hökumətinin məhkəmə orqanları 1920-ci il oktyabrın 10-da Quba qəzası məhkəməsinin Birinci İstintaq Komissiyası həmin işə yenidən baxaraq, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Parlamentinin həmin il fevralın 9-da qəbul etdiyi amnistiya haqqında qanuna əsasən milli ədavət zəminində qaldırılmış həmin cinayət işinə xitam vermək üçün onu Quba qəza Xalq Məhkəməsinə göndərmiş və həmin işə xitam verilmişdir.

Bələliklə də, Şaumyan və G.Korqanovun göstərişi cəllad Hamazasp və onun cinayətkar daşnak məsləkdaşlarının Quba şəhəri və Quba qəzası kəndlərində tökdüyü minlərlə azərbaycanlını qanı bu günə qədər də yerdə qalmışdır. Məhz bu haqsızlıqlardan ruhlanan azərbaycanlı qanına susamış erməni daşnakları qaldırıldıqları yeni ərazi iddiaları ilə 1988-ci ildən sonra da on minlərlə günahsız azərbaycanlını qətlə yetirmiş, bir milyon nəfəri evsiz-çəksiz qoymuşlar.

"Hələ bu azmış kimi, bu gün Quba şəhərində ermənilərin soyqırımı məruz qoyduğu şəhidlərimizin toplum məzarları aşkar olunduqda erməni vandalları həyasızlıqla onların hiylələrinə uyğun savaşıqların köməyi ilə aşkar edilmiş bu toplum məzarların daşnaklar tərəfindən deyil, azərbaycanlılar və ləzgilər tərəfindən törədilməsi barədə həyasız bəyanatlar yayırlar. Bu heç də təəccüblü deyil. Ermənilərin iki yüz ildən bəri təbii etdikləri üsuldur" [5, s.144].

1917-ci ilin oktyabrında bolşeviklərin həyata keçirdikləri hərbi çevriliş nəticəsində müvəqqəti hökumət devrildi və hakimiyyətə Leninin başçılığı ilə yeni hökumət gəldi. Yerlərdə mübarizələr dövrü başlandı. Quba qəzasında hakimiyyət uğrunda mübarizə milli xarakter daşımaqda idi. Belə ki, bir tərəfdən Quba İctimai Təşkilatlar Sovetinin rəhbərlik etdiyi azərbaycanlılar və ləzgilər, digər tərəfdən isə Quba Əsgər Deputatları Sovetinin başçılıq etdiyi erməni və rus əhalisi, habelə Quba qarnizonunun əsgərləri üz-üzə dayanmışdılar. Elə o vaxt mühüm bir hadisə baş verdi: Qubada Müsəlman Milli Soveti yarandı. İctimai təşkilat kimi yaranan bu sovet həmçinin siyasi funksiyalar da icra etməyə başladı [6, s.380].

Quba Müsəlman Milli Sovetində həlledici rol qəzanın mülkədarlar dairəsinin nümayəndələrinə məxsus idi [6, s.380].

Petroqrada çevrilişinin Quba qəzasına da qeyri-müstəqim təsiri oldu. Belə ki, Quba Əsgər Deputatları Sovetinə nəzarət etmək bolşeviklərin əlinə keçdi. O zaman faktiki olaraq, Qubada iki hakimiyyət orqanı - Müsəlman Milli Soveti və Əsgər Deputatları Soveti fəaliyyət göstərirdi.

Bolşeviklərin Cənubi Qafqazda hakimiyyəti ələ keçirmək cəhdi uğurla nəticələnmədi, çünki Qafqaz Ordusunun əsgərləri yeni torpaq bölüşdürülməsi məsələsinə eşidərək ordunu tərk edir və Rusiyaya qaçırdılar. Belə vəziyyət yerlərdə sovetlərin ləğvinə və hakimiyyətin Müsəlman Milli Sovetinin əlinə keçməsinə səbəb oldu.

1918-ci ilin mart hadisələri gedən mübarizənin kulminasiya nöqtəsi oldu. Bolşeviklərin rəhbərlik etdikləri Bakı Soveti ayrı-ayrı yerlərdəki Müsəlman Milli Sovetinin əzsəyli hərbi hissələrini əzməyə başladı. Bakıda qələbə əldə edən Bakı Soveti artıq öz hakimiyyətini bütün Azərbaycan ərazisində genişlətməyə başladı, Qubaya Gelovaninin rəhbərlik etdiyi hərbi hissə yeridildi, amma onlar şəhəri tutularsa da, orada əhali Gelovanini Qubadan kənara çıxmağa məcbur etdi [9, s.160].

Əsrin əvvəllərində Quba qəzasında baş vermiş hadisələrin sadəcə olaraq "faciə" sözü ilə ifadə edilməsi vəhşiliklərin mahiyyətini tam açmır. Minlərlə insanın, dinc əhəlinin, qadınların, uşaqların və qocaların əzab və işgəncələrlə qətlə yetirilməsi dəhşətli və ağılasığmaz qırğın idi. Bunu başa düşmək üçün Quba hadisələrinə bir qədər dərinləndirən nəzər salmaq lazımdır. Onu erməni daşnaklarının törətdikləri başqa qırğınlarla, məsələn, həmin il Şamaxıda aparılmış soyqırımı ilə tam eyniləşdirmək olmaz. Şübhəsiz, bunların hər ikisinin mahiyyəti eynidir. Lakin Şamaxıda belə soyqırım yalnız milliyətə azərbaycanlı olan əhaliyə qarşı yönəlmişdisə, Quba qəzasında etnik düşmənçilik azərbaycanlılarla yanaşı, həm də digər millətlərə-ləzgilərə, qızlara, buduqlara, ceklərə, həmçinin bütün tat əhalisinə qarşı yönəlmişdi [4, s.13-14].

Qeyd olunmalıdır ki, Quba hadisələri başlamazdan əvvəl Qubada yüksək rütbəli məmurlardan heç kim yox idi. Qəza komissarı olan Əli bəy Zizikski Bakı və Şamaxıda baş vermiş hadisələrdən sonra öz silahlı dəstələri və Dağıstandan azərbaycanlılara kömək üçün gələn Nəcməddin Qot-sinskinin dəstələri ilə birlikdə Bakının və onu müsəlman əhalisinin bolşevik-daşnak döyüşçülərindən azad olunmasından ötrü Bakı ətrafında döyüşürdü [10, s.72]. Belə ki, artıq Qubaya yol açıq və təhlükəli idi. Quba isə demək olar ki, başsız qalmışdı.

Hamazasın "Cəza dəstəsi"nin tərkibində onun özündən, köməkçisi Nikolaydan və komissarı Venunsdan başqa, yuxarıda təsvir edilən zorakılığın həyata keçirilməsində Qubanın erməni sakinləri də iştirak etmişlər. Arutyun Ayrapetov, dəllək Cavad Arutyunov, balıq sənayeçisi Avakovun oğlu, tacir Mirzə Əmircanovun bacısı uşaqları, tələbə Əmircanovlar, Mirzə Əmircanovun özü... bu belədcə ermənilərin adları Kərim Dünyamalı tərəfindən belə göstərilir:

1. Arutyun Ayrapetov
2. Dəllək Cavad Arutyunov
3. Balıq sənayeçisi Avakov və oğlu
4. Tacir Əmircanovun qohum-qardaşları
5. Əmircanovun özü
6. Dükənçi Məlikov
7. Vartan
8. Quba şəhərində evi olan Qriqorinin oğlu Arutyun
9. Tələbə Əmircanov
10. Mirzəcanın nəvəsi Arutyun
11. Dəyirman sahibi Vartan Avakov
12. Arutyun Baba oğlu
13. Aleksandr Baba oğlu
14. Teteos Yaqub oğlu
15. Babacan və oğlu
16. Karapetin qohum-əqrəbası [2, s.59-60].

Bolşevik, daşnak faşist S.Şaumyanın əmri ilə göndərilən "cəza dəstələri" Quba qəzasında 122 yaşayış məntəqəsini yandırmış, 16 min adamı qətlə yetirmişdir. Təkcə Quba şəhərində 2 min nəfəri xüsusi amansızlıqla öldürmüşlər [2, s.60].

Quba qəzasında əhalini ucdantutma qıran, kəndlərə və şəhərlərə od vurub yandıran, daşı daş üstünə qoymayan, bölgənin varidatını soyub aparən erməni işğalçıları 1918-ci ilin mayın 18-də Quba-Qusar yolunun üstündəki Digah kəndinin dərəsində baş vermiş döyüşdə darmadağın edilmişlər. Bu döyüş yerinə yerli əhali "Qanlı dərə" adını verdi [1, s.6].

Məşhur Digah döyüşü haqqında M.Məlikmədov özünün "Qanlı dərə" kitabında daha müfəssəl məlumat verərək belə yazır ki, Digah kəndinin ərazisində, indi "Qanlı dərə" adlanan yerdə Məhəbbətli Əfəndinin, Hatəm ağanın, Əlibəy Ziziksinin, Bəybalabəy Alpanskiyin birləşmiş dəstələri daşnaklarla qanlı döyüşə girişdi. Buradakı vuruşmalarda fərqlənənlərdən biri, 106 yaşda dünyasını dəyişmiş Qusarın Urva kəndinin ağsaqqalı Zülfəli Əzizov (1868-1974) həmin döyüşü belə təsvir edirdi: "Mayın ortalarında Urva kəndindən yüzbaşı Aydayev Mehdimin başçılığı ilə yüzdən çox adam silahlanıb könüllü olaraq Digaha, ermənilərlə döyüşə getdik. Getməyənlər atlarını və tüfənglərini vermişdilər. Ermənilərə əlavə kömək gəlmişdi. Beş yerdən bizi topa tutmuşdular. Oxlu pulemyotları da var idi. Onlar meşədə gizlənmişdilər. Bir dəfə biz açıqlığa çıxıb hücumu keçəndə yüzdən çox adamı qırmışdılar [3, s.27].

Məhəbbətli Əfəndi və Hatəm ağa döyüşü çox yaxşı aparırdılar. Amma vəziyyət ağırlaşmışdı. Daşnaklar geccə aradan çıxara bilmədiyimiz qırxdan çox meyidin başını kəsib dərayə atmışdılar. Tez-tez topdan atırdılar. Bizim tərəfdən qırılan çox idi. Amma erməniləri bir addım da qabağa gəlməyə qoymurduq. Üçüncü gün Dağıstan ləzgilərindən min atlı gəldi. Bellərinə sol çiyinlərindən asırdıqları ağ parça bağlamış, tüfəng və xəncər ilə silahlanmışdılar. Başçıları çox nurani bir kişi idi. Sonralar öyrəndim ki, o, Qubada mədrəsə açmış Məhərrəmkəndli Əbdürrəhim Əfəndidir. Onun birçə kəlməsi yadımda qalıb: "Cihad!" Bu sözləri elə qəzəblə dedi ki, sanki yer titrədi. O, Məhəbbətli Əfəndi və Hatəm ağa ilə hamıda əvvəl hücumu keçəndə o qədər adam qalxdı ki, elə bil yerdən cücərmişdilər. Hamı özündə qeyri-adi bir qüvvə hiss edirdi. Nə vaxt meşəyə çatdığımızı bilmədik.

Daşnakları qırmağa başladıq. Qan su yerinə axırdı. Bir azdan ermənilər qaçmağa başladı. Silahlarını atıb gizlənənləri bir-bir kolların arasından çıxarırdıq. Erməniləri dənizə kimi qovduq. Onlardan çox az adam canını qurtarıb Bakıya tərəf qaça bildi" [3, s.27-28].

Arxiv materiallarından götürüldüyü kimi, təkcə Quba şəhərində 4 min daşnak və bolşevik əsgəri cəmləmişdi. Aprelin 30-da Hatəm ağanın, Məhəbbətli Əfəndinin və Əlibəy Ziziksinin rəhbərlik

etdikləri, həmçinin Dağıstandan gəlmiş silahlı dəstələrin də daxil olduğu müqavimət qüvvələri Yəhudi qəsəbəsi üstündəki düzlərə qədər olan ərazini daşnaklardan və bolşeviklərdən təmizləyib burada mövqə tutdu... Hatəm ağanın hazırladığı plan əsasında müqavimət dəstələri ikinci gün düşməni sıxışdırır və cəbhəni yarır. Mirzəməmmədkənd yaxınlığında düzü tutmuş ermənilər və bolşeviklər böyük itki verərək geri çəkilir... Hatəm ağa qəsəbəni tutur və Qubanı azad etmək əmrini verir. Ermənilərin minlərlə müsəlmanı qətlə yetirdiyi, evləri odlayıb külə döndərdiyi Qubada küçə döyüşləri başlanır... 300-dən çox əsgər itirmiş ermənilər və bolşeviklər tələsik Qubadan çıxaraq, Xaçmaza tərəf geri çəkilir. Quba azad ediləndən sonra Hatəm ağa və Məhəbbətli Əfəndi şəhəri Əlibəy Ziziksinə tapşırır və özləri Xudat-Qusar cəbhəsində döyüşlərə köməyə tələsirlər [3, s.131-132].

Məlumatla görə, bundan xəbər tutan polkovnik Hamazasp yenidən Quba üzərinə hücumu keçir, Əlibəy Ziziksinin şəhəri qəhrəmancasına müdafiə edir. Vəziyyətin genişləndiyini görən bolşeviklər Q.İ.Popovu və başqa qüvvələri Ə. Ziziksinin dəstələrinə qarşı döyüşə göndərir. Əlibəy böyük itki verməmək üçün döyüşə-döyüşə Qubadan çıxır və Qusara tərəf gedərək, yenidən Hatəm ağa Çağarvinin və Məhəbbətli Əfəndinin dəstələri ilə birləşməyi qərara alır. Tezliklə geri qayıdan Ə.Ziziksinin Qubanın 5 verstliyindəki Digah kəndi ətrafında mövqə tutur, Hatəm ağa sürətli hücumla "Qanlı dərə"nin üstündəki mövqeləri geri qaytarır [3, s.132-134].

Qüvvələrin qeyri-bərabər olmasına baxmayaraq, onlar Şaumyanın qoşunu ilə döyüşərək, sol cinahda düşməne ağır zərbələr endirmişdi. Daşnaklar və bolşeviklər Yəhudi qəsəbəsini ələ keçirmək üçün xeyli itki verdilər. Onlar döyüşə əlavə qoşun hissələrini cəlb etdilər. Ertəsi gün həddən artıq itki verməmək üçün Hatəm ağa, Məhəbbətli Əfəndi və Əbdürrəhim Əfəndi silahlı dəstələri şəhər ətrafındakı mövqələrdən geri çəkildilər və gedib "Qanlı dərə"də mövqə tutdular. Bunu bolşevik qoşununun qələbəsi kimi qələmə verən Şaumyan iyulun 9-da V.İ.Leninə belə bir teleqram göndərdi: "İyulun 6-da ləzgilər Qubanı mühasirəyə aldılar: vuruşma 8 saata qədər davam etdi, nəticədə, düşməni geri oturduldu və qoşunlarımız Qubanın ətrafındakı mövqeləri tutdular" [7, s.567].

İndi mən 3 böyük qəhrəman haqqında söz demək istədim:

Məhəbbətli Əfəndi. Mübariz ruhu, xeyirxah əməlləri və dərin zəkası ilə Quba qəzasında deyil, həmçinin Dağıstanda və bütün Qafqazda tanınmış Məhəbbətli Əfəndi Kuzunvini (Kuzunlunu-Ş.F) görkəmli dövlət xadimi Nəriman Nərimanov "nadir insan" adlandırılmışdı. 1868-ci ildə indiki Qusar rayonunu Kuzun kəndində həyata göz açmış, bir neçə ərəb ölkəsində olmuş Məhəbbətli Əfəndi böyük alim və nüfuzlu din xadimi idi. O, ana dili ilə yanaşı, türk, rus, avar, lak, tabasaran dillərini də mükəmməl bilirdi. Əxlaqa və məntiqə dair üç əsər yazmış, ərəb dilindən bir neçə kitabı ləzgi dilinə tərcümə etmişdi [6, s.409-411]. Məhəbbətli Əfəndi bolşevik daşnak dəstələri ilə vuruşan ən fəal qəhrəmanlardan biri idi.

Hatəm ağa Çağarvi. Dünyagörmüş, ədalətli və xeyirxah insan olduğuna görə Quba qəzasının Qusar nahiyəsində bu adımı "ağa" adlandırmışdılar. O, XX əsrin əvvəllərində çar üsuli-idarəsinə etiraz olaraq, polkovnik rütbəsindən və dövlət qulluğundan əl çəkmiş, doğulduğu Çağar kəndində təsərrüfatla məşğul olmağa başlamışdı [6, s.411-415]. O, Quba uğurunda gedən döyüşlərdə böyük fədakarlıq göstərmişdir.

Həmdulla Əfəndi. Əfəndilərin "nəslə tanınmış nümayəndələrində biri" Həmdulla Əfəndi idi. 1918-ci ilin mart ayının ikinci yarısında Bakı Sovet Məşədi Əzizbəyovu xüsusi tapşırıqla Xaçmaza göndərdi. Burada onun rəhbərliyi ilə Quba qəzası bolşeviklərinin iclası keçirilir və həmin iclasda hakimiyyətin ələ keçirilməsi üçün qərar qəbul edilir [6, s.415-419]. Onlara qarşı çıxan və döyüşənlərdən biri də Həmdulla Əfəndi olmuşdur.

Bələliklə, AXC hakimiyyətinin sonuna yaxın Quba qəzasında bolşevik-daşnak dəstələrinə qarşı silahlı mübarizəyə dair müəyyən məlumat verildi. Düşünürəm ki, bu mövzu hələ çox sonralar da tədqiqatə məruz qalacaqdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Arzumanlı Vaqif. "1918-ci il Quba qırğını", "Elturan" jurnalı, №1-2. Bakı, 1994, s.6
2. Kərim Dünyamalı. "Yaddaşlarla qorunan tarix: Arxivlərin lal sükutu nədən xəbər verir". Bakı, 2006, səh.59-60
3. Məlikmədov M. "Qanlı dərə", səh.27-28

4. Məlikməmmədov M. "Qanlı dərə. 1918-ci il Quba faciəsi". Bakı, 2009, səh. 13-14
5. Paşayev Ataxan. "1918-ci il Quba qırğınları (Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının materialları əsasında)", AMEA Tarix İnstitutunun Elmi əsərləri, Elmi əsərləri, XXII cild. Bakı, 2007, səh. 144
6. Şahin Fazil. Quba tarixi, TEAS-Press nəşriyyat evi, 2016, s.409-411
7. «Из истории Гражданской войны в СССР», 1 том, 1960, стр.567
8. Наджафов Бахтияр. «Лицо врага. История армянского национализма в Закавказье в конце XIX века», ч. II. Баку, 1994, стр. 48-70
9. Рустамов Рашад. «Местные органы власти на территории Губинского уезда (февраль, 1918 года – май 1918 года), АМТА Tarix İnstitutunun Elmi əsərləri, XXII cild. Bakı, 2007, s.160
10. Солмаз Рустамова Тогида. «Куба. Апрель-май 1918, г. Мусульманские погромы в документах». Баку, 2010, стр.72

ON THE ARMED STRUGGLE AGAINST THE BOLSHEVIK-DASHNAK GANGS IN THE GUBA UYEZD DURING THE YEARS OF THE AZERBAIJAN DEMOCRATIC REPUBLIC
Summary

The appalling massacre committed by the end of existence of the Azerbaijan Democratic Republic by the Bolshevik-Dashnak armed bands forced the government to create an Extraordinary Investigating Commission.

Archival materials indicate that only in the town of Guba were concentrated 4 thousand Bolshevik-Dashnak armed soldiers. In the ranks of the heroes who fought against these armed bands, Mohubeli Efendi, Hatamaga Chagarvi and Hamdulla Efendi were particularly distinguished.

О ВООРУЖЕННОЙ БОРЬБЕ ПРОТИВ БОЛЬШЕВИСТСКО-ДАШНАКСКИХ БАНД В КУБИНСКОМ УЕЗДЕ В ГОДЫ СУЩЕСТВОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Резюме

Чудовищная резня, совершенная к концу существования Азербайджанской Демократической Республики большевистско-дашнакскими вооруженными бандами заставила правительство страны создать Чрезвычайную Следственную Комиссию.

Архивные материалы свидетельствуют о том, что только в городе Куба были сосредоточены 4 тысячи большевистско-дашнакских вооруженных солдат. В рядах героев, сражавшихся против этих вооруженных банд, особо отличились Мохубели Эфенди, Хатамега Чагарви и Хамдулла Эфенди.